

Где нетъ убавкаше
о Словачкомъ и о Бундуну

126/29

Venceslas Lednicki: Jules Slowacki - Gouckine et/la Bologne

[illegible]

Бог и человек и Прогноз

Сноваз Рош, великой великой похвалителю Говелле,
здравствуй

60
Рад Г. Ледницког о Јулијушу Словацком, великом песнику романтичару Пољке, јесте једна конференција општег карактера; сабијен приказ и збирна анализа најбитнијег у човеку и делу; све то у целини каква може бити кад мора да стане на четрдесетак штампаних страница; премда ипак таква каква се не постизава ни лако ни често на четрдесетак страница. ¹ Рад о Пушкину је чисто научна и стручна расправа, врло специјална, сва од извора и докумената, рађена са много опрезности у интерпретацији докумената и у свођењу закључака, како је и диктовао предмет веома деликатан: суд о политичком моралу и националној идеологији Пушкина на бази једне трилогије, писане у јеку и после крвавог сукоба пољско-руског из 1831-2, и суд тај из дедукција једног пољског научника из 1933.

Реч је о књижици о Словацком, и о Словацком. — Једно од важних обележја Г. Ледницког као књижевног историчара, лежи у методи: чувати се историозофских дигресија, и не пуштати од себе ни за часак живу и активну душу човека о коме је реч. Мислимо да то произлази из хвале достојног начела: да је логика историје логика природе човека; и да историју мртвог песника може писати само историчар који је, тако да кажемо, ^{добар} хлебца јео ~~са~~ ^{са} ~~пото~~ док га је проучавао. А једно од важних обележја Г. Ледницког као интерпретатора књижевних дела, лежи у правилу: не раскомадавати књижевно дело за прилику, наводити релативно мало, не тумачити узастопно писца цитатом и цитат писцем, него из свога дубоког искуства о писцу и делу избити неколике функције свеједнако живог духа песникових. Г. Ледницки нема ни китњаст стил, не бриљантне обрте. Он никад нема форму наслеђену, форму у којој не би био ^{са} својом иницијативом и душом. Своја искуства, проналаске и емоције казује у реченицама тако локализованим и прецизним, као да су циркулација крви његових објеката; и такве реченице су онда истовремено и садржина песника и садржина песникових дела. На такав начин је Г. Ледницки успео да у свој ограничени есеј сабије врло велику количину података сваке врсте и референција сваке врсте. Кроз ~~сво~~ прецизну арматуру неколиких водећих реченица све се остало слива строго куда треба, као киша у биљку чврстог облика.

¹ Venceslas Lednicki: *Jules Slowacki*; Bruxelles 1927.

Venceslas Lednicki: *Pouchkine et la Pologne*, Paris 1928.

Проф. Вацлав Ледницки је наставник Универзитета у Кракову; уједно држи катедру за пољску и руску књижевност у Брислу. Нама је познат по низу врло занимљивих и инструктивних предавања која је одржао прошле године на Коларчевом Народном универзитету.

Јулјуш Словацки, по нашем мишљењу бар, јесте један од оних снажних, не врло многобројних романтичара свеукупне Европе, који доказују хегемонију романтике у царству књижевне уметности. Ти велики романтичари нису трубе, него борци. Они лично пролазе кроз ~~оке~~ највеће револуције интелигенције и љубави које значе не само развој, него креативни развој човечанства, и које вуку у тоталне револуције материје и духа. Та велика романтика обара све предрасуде и опирања испред имена и појма Дух. Ти велики романтичари су људи који, како смо на једном месту раније писали, који нису пре свега песници субјективних континената, него су пре свега песници хоризоната. Студија Г. Ледницког даје нам право да подвучемо своје речи од пре. Шта је хоризонтат? Оно што има само неке везе са животом овде и сад, а има бар толико веза са оним што је тамо даље, што је хоризонт хоризонта. Словацки и њему сродни, скоро без веза са животом стварним, домицали су се и љубавништву и херојству и пророштву кроз виђење и кроз сродство са хоризонтима којима тек тежи стварни живот.

V само

Пољска, страдална земља и људи, виче за помоћ. Не помаже јој нико на земљи: ни Запад европски, ни црква са папом, ни сама слабодушна деца Пољске, ни сам њен песник. А кад се песник и земља његова окренули хоризонту, ~~и~~ хоризонт им одговарао: не чујем добро о чему се ради, говорите друкчије, јаче! И ето крст и задатак песника хоризоната; ~~хоризонтат своје отаџбине и својих даље~~ и даље, снови романтичари заједно са напорима еволуције, напорима да јаки људи ништавне проблеме дигну до достојних проблема, да са хоризонтима теже другим хоризонтима и другим климама, и све тако до највишег у Духу.

јаче и јаче

L k

То је то хегемона романтичарство које преко отаџбине сарађује са васеленом. То је оно романтичарство које стаје живота. То су они романтичари који једног дана престају да пишу лирске песме субјективних светова, и пишу поеме и драме великих концепција и великих духовних револуција, које револуције примају у се све деструкције малих револуција, и иду даље, и граде спиритуалну еволуцију. Рилкеова поезија и проза о сиромаштву стоји више, и вреди више од многих трактата који се труде да на место банкротираног богатства метну опет благостање. Сиромаштво као духовна револуција, то је романтика по васеленским методама; (васелена је такође велики романтичар.) Романтичари великих концепција нису само творци дела, него су творци творачке еволуције света. Словацки, и њему сродни, то су они који дрхте као паучина кад воле, и који убијају ножевима сатире кад не воле и карају — они који не живе дуго, и умиру као облаци по њивама и хоризонтима целог света. Китс и Шелс у Италији, Бајрон у Грчкој, Словацки у Француској.

L j m

Живео је Словацки свега четрдесет година, 1809—1849, дакле свега неких двадесетак година, и оставио нам визију о облаку-човеку, огромном, фантастичном, сад меком и нестварном, сад тамно густом и претећем. Стихови Словацког, то је ход облака, који се уопште не чује, који свилено мили у душу. Дух Словацког, то је пророштво и знање које господари над народима и законима. Кад су недавно преносили у слободну Пољску кости Словацкове са више но краљевским почастима, и да их метну у краљевску крипту, нама се те кости чиниле апокрифне, а видели смо да се као облак дигоа ~~и краљ-дух~~ једног од највећих пољских луталица са самртним отаџбинским болом, којим се болом страдало зато да би Пољаци постали, међу малим народима, један од најпатриотскијих и најдаровитијих.

Г. Ледницки је извео преглед неколиких најважнијих и најкарактеристичнијих дела Словацкога онако како је нама годило: ширећи значај тих поема, и идеолошки прогрес песника у смислу све даљих

¹ Наслов и садржина његове Словацкове поеме

L "Краљ-дух" (наслов његове Словацкове поеме) дух

хоризоната. Швајцарска је љубавна поема љубавника који је, како лепо каже Г. Ледницки, не љубавник него песник. Та поема је, колико је нама познато, једно од најчаровитијих лирских ткива. То је феномен од врсте благог ветра или благог извора: ни почетка ни краја, ни реално ни нереално, ни галантно ни озбиљно; сам наговештај, али са далеко продуженим смислом. И музика поеме и »фабула« њена су од истог материјала, нематеријалног. Ту су: и читање књиге, и пољубац, и река за купање и пребијен цвет — и ништа се не деси. Чудесним начином, као на филму, чија је поезија у томе да се нагло смењује нематеријално и материјално, а све је нематеријално — сличним начином се код Словацког одједаред замени сцена љубавна сценом швајцарског водопада који је за себе једна поема... Девојка је пошла да у реци мије »лице и врат«, а иза девојке је љиљан, као пратилица њена која јој носи рубље; љубавник гледа истовремено и у девојку и у љиљан, у два разна божја света, дакле их онда може видети само као два анђела, два бића из трећег света. Љубавник трепне тек толико да од тог трепне један лист, али то је опет доста да затрепери све лишће. Шум тај уплаши девојку и она бежи; од додира њених груди дршка љиљана се пребије и цвет се скруни... и одједаред опет величанствен пеизаж, и стихови који су сребрни водопад пољског језика... Већ у тој љубавној поеми има тежња ка хоризонту: сан о љубави и човечној, и чедној, и мистичној. Свака замисао, свака машта, тањи се и извлачи, даље, до чаробних знака једне чистоће која је и скрушена и страхотна.

Чувена драма Словацког Кордиан, иако није лирика, опет је творевина највише романтике. Дакако, оне романтике коју носи снага мисли демонске. У Кордиану су проблеми сложене психологије: проблем страха; робовања народа; проблем активног песника који губи индивидуалност; проблем супериорне личности која је самим тим вредност и дејствовање, и т. д. ~~У њој се истражују унутрашње димензије~~ *Усе* људи и народа и властодржаца; ту се уједно најактуелнијом сатиром удара по ауторитетима; ту је оптимизам праве и оптимизам лажне вере; ту је корозивни песимизам који све руши, и племенити песимизам који тражи нове хоризонте.

Кордиан је славенски Хамлет, ~~дакле неколико Хамлета заједно~~. Он лута на врх високе планине, па у низину до папине папуче, да тражи помоћ за несрећну отаџбину. Он залута и у храброст, и постане вођ завере, и дође до прага царева, али сам спусти руку и не убије га. Од овог песимизма над слабошћу младе пољске генерације и њених вођа, од ове катастрофе јунака, почиње Словацков духовни рефлектор да тражи нове хоризонте, и да их налази: тамо даље су друкчије конструкције херојства и морала; тамо је интегритет херојства који искључује злочин; тамо је визија да је такав будући пољски јунак, јаки пољски јунак. Због те будућности ће Кордиан умрети и ~~и~~ *и* га је цар у задњем, закаснело задњем моменту помиловао; умреће зато што је он у спиритуалној еволуцији само рад и жртва за даље генерације, за хоризонт живота где ће бити пређени проблеми материјалних завера и јунаштва.

Можда није без интереса ~~са чиме се овај мисао~~ *са чиме се овај мисао* навести овде неколико редака из чувене сцене између Кордиана и папе Гргура XVI, страховиту сатиру Словацког на крајњу беду католичке цркве, која нема ауторитета као сила, и нема, као дух, основну врлину хришћанства: милост и срце, него води политику хипокризије на несрећу своје рођене деце, и политику чувања мира оних којима је добро.

»Ватикан. Папа у златним папучама, седи; крај њега, на златној столици, тиара, а на тиари папагај. Лакеј отвара врата да пропусти Кордиана.

Лакеј: Граф Кордиан, Пољак.

Папа: Поздрављам потомка Собјецког. (Пружа ногу. Кордиан

клекне и љуби ту ногу.) Да ли се на Пољску свеједнако излива Вишња благодат? Ја се молим Богу да милост неба посети ту блажену земљу, јер цар руски, као анђео са границом маслиновом, има на уму најискреније намере за добро католичке религије; треба да запевамо: Осана...

Папагај: (гласом танким и прозуклим) Miserere!

Кордиан: Као поклон доносим, Оче, свету реликвију: груду земље на којој је поклано десет хиљада деце, жена и старца... Ти мученици се нису пре смрти причестили... Остави ову груду земље тамо где слажеш драгоцене дарове царева, а у замену ти мени дај само једну сузу, само једину сузу...

Папагај: Lacrima Christi...»

И тако даље. Папа у шали гони врашку птицу, коју воли, и која му је забава, говори Кордиану без везе ствари далеке, а кад Кордиан очајно узвикне: Шта могу ја да рекнем! опет се утиче папагај са: De profundis clamavi, ~~и какав~~ (је једино Папагај) могао и закључити аудиенцију после празних завршних папиних речи: »И нека вера шири грање, као маслина, и народ нека живи у тој сенци« — кркнувши на Кордиана: Алилуја!

То је заиста велика сцена. И Г. Ледницки с правом тврди да је Словацки ту претходно чувеној сатири у глави Велики Инквизитор у роману Достојевскога.

Али Словацки види опет хоризонт. Кордиана даље допуњава поема Анхели. Кордиан је трудбеник и жртва у служби отаџбине за отаџбину. Анхели је трудбеник Божји за отаџбину. Анхели није само херој, он је врста духа-човека; Г. Ледницки га одређује именом »анђео-човек«. Сви се планови Словацких концепција опет дижу. Анхели, међу емигрантима пољским у Сибиру, бдије само над духовним снагама људи. Пољски народ пак добија задатак виши од ослобођења: задатак месианства: пољски народ треба да постане вођ народâ у смислу моралном. С тим у вези Словацки, у Анхели-ју, поново третира проблем малодушности и слабости својих земљака, и страдања народног. Он чини нов психолошки пресек природе човечје, и везује немоћи за далеку катастрофу која се зове први грех, који први грех је родитељ свих грехова, и оних са племенитим циљевима, док се у даљој и даљој спиритиуалној еволуцији грех више ничим не сме правдати. Словацки дакле поставља својим земљацима још тежи морални задатак, за добро наредних генерација. Висока жудња овог великог романтичара иде кроз поему Анхели као огроман бео брод, из чијих ребара избијају нова и нова крила.

Нека нам се допусти овде да скренемо за часак у дигресије, у две три опаске које засецају у понешто узајамно, или противно, та два сродна и тако непријатљска народа — Руси и Пољаци — рекли бисмо скоро два инкомпатибилна народа. Да погледамо за тренутак не са земље на хоризонт, него са хоризонта на земљу. Словацки, ~~да~~ својим Пољацима у Сибиру, има визију: да ће се жртвом Анхелија зародити у њима клица еволутивног замаха који ће значити не само материјално рашчишћавање кривица, и срећу не само саможиво националну и материјалну. Достојевски, живећи, доцније, раме уз раме са свеједнако на исти начин прогањаним Пољацима у Сибиру, није из посматрања тих људи могао за свој Мртви дом да нађе ниједан подстрек за осећање: да те људе притискује и нешто теже од Сибира и осуде, и да и у њихово име завапи Духу света, као што је чинио исписавши праву поему о тузи за завичајем и о тежњи ка вишем и бољем, ~~и~~ једног полудивљег Кавкаса.

Друга дигресија. Занимљиво је да су Руси упоредо са Пољацима гајили такође месијанску идеју за свој народ, у смислу религиозног вођства народâ, гајили ту идеју почевши од разних Кирјејевских и Леонтијевих славенофилског доба, па до Достојевског, и до још и данас живог Мерешковског. Занимљиво би било да баш Г. Ледницки, Пољак

T Rog

U nag

L tu

Истина

Уна од стране
који је школован, канда и рођен у Москви, који је срећан да носи у себи ~~физичке~~ човечанске климе два елитна народа наше славенске расе — да баш он, такав по корену бића, а као научник ретко миран и свестран, да баш он настави руско-пољске студије, ~~на чин оне о Пушкину и Пољској~~. И да некада додирне можда и историју месианизма та два народа који се у току векова узајамно заривали једно другом у тело и душу, и то са тежњом хегемоније не увек само материјалне и политичке. Таква студија би бацила светлост чак до данашњих дана и стања Русије и Пољске, два народа који, упркос крви и паљевинама, упркос устанцима и револуцији, нису ни један ни други оно што се зове: по вокацији војнички и освајачки народ. Патриотизам Пољака је јединствени феномен на свету! Револуција руска је јединствени феномен на свету! ~~Са обе стране~~ Кроз сву историју, колико је нама позната, увек су једнострана били и варварства, и херојства, и узвишености: или само у акту, или само у агенсу. Отуд су и финалне тачке тежњи и делања код та два народа — као код Кордиана, Анхелија, као код толиких руских представника месианизма — увек изван њих, изван отаџбине, на хоризонту, у Духу, у Богу. »Устајте, Пољаци! али устајте они који имате душу! — време је да се живи за снажне људе!« — један је од, како рекосмо, малобројних цитата у књизи Г. Ледницког о Словачком, али који сигурно сјајно и битно карактерише и садржину поеме и садржину Словачког.

Уна народни
Трећа дигресија. Руски месианизам, у данашњој ~~неговој~~ фази народног живота и поезије, збрисао је индивидуу, збрисао усамљену медитацију која плоди индивидуу. Пољска књижевна уметност, не забравља »краља-духа«, и негује индивидуу као биће континуирано, и способно за пун ход ка вишем кроз напоре пре свега индивидуалне. У Пољској важи Словацкова спекулација: да супериорна личност представља вредност сама собом, јер су конфликти у њеном духу креаторски не само у смислу уметничком или национално-историском, него су креаторски у смислу креативне еволуције света.

Са делом Краљ - Дух Словачки прелази многе хоризонте. Његова мисао и машта обухватају васелену, спиритуализују свет, дохватају се на највишем плану питања индивидуе; долази се до проблема смрти, и смрт се своди просто на један од закона у еволутивном дизању облика. Спекулација Словачког-мислиоца, сливена са романтиком гениалног песника, вуче читаоца у хоризонте где се отаџбина слива са васеленом. Спиритуална вечност је свугде у времену и простору: у прошлости као и у будућности, у овом нашем животу као и с оне стране живота сваке генерације која пролази. Смртна рискања народâ и појединаца, све су то рад и жртве једних духова за еволуцију нових генерација у виши духовни ред. Шта је смрт у том ходу и ланцу? По Словачком, само појава између облика и облика, хоризонта и хоризонта. Што више смрти, тим више ликова и преоблачења. Духовна еволуција стоји у правој сразмери са умирањем тела. Г. Ледницки, објашњавајући проблем смрти код Словачког кад је Словачки дошао до Краља - Духа, подвлачи да је пољски песник одрекао филозофију Шопенхауеру. У тој филозофији о пролазности, како је познато, еволуција заиста не стоји у правој сразмери са умирањем. Ми смо једном раније, бележећи нешто о смрти у делима Л. Толстоја, и о страху Толстојева од смрти — записали да код Толстоја, тачно као код Шопенхауера, читалац остаје са песимистичким осећањем да се човечанство размимоилази са ходом васелене; ~~како~~ као да му нема места у даљој и даљој спиритуалној еволуцији која сигурно зна само за један правац. Словачки теши. Његова прва визија је: хоризонт; ~~У потоња~~ и последња визија: еволуција духовна ка највишем. Дакле се и индивидуи и човечанству — а већ наравно код Пољака Словачког и отаџбини — даје истоветност са ходом и радом васеленским.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ.

(Крај у наредном броју.)

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

ПОВОДОМ ДВЕЈУ ПУБЛИКАЦИЈА О СЛОВАЦКОМ И О ПУШКИНУ.¹

II

Реч је о опширној расправи Г. Ледницког, којом анализује анти-пољску трилогију Пушкина, боље рећи, којом анализује Пушкина анти-пољске трилогије. Та трилогија је низ патриотских руских строфа, али како је писана по поводу пољског устанка 1831-е, и по поводу руске победе над Пољацима, она је уједно и низ антипољских строфа... Ето нас, са оваквим преобртајем значења, већ на почетку тамо ~~где бисмо~~ ^{Руга} хтели да стигнемо ^{с.мо} на крају. Патриотизам, национализам, то је живо са много битности, али са мало логике. Патриотизам, то је срце, и то срце за које Француз каже: *gros de haine, affamé de justice*.

Први по реду спев у Пушкиновој трилогији јесу стихови који започињу речима: »Пред светим гробом«; затим долазе две оде: »Клеветницима Русије« и »Годишњица Бородина«. Први спев је патриотски немир песника што Русија не савлађује устанак брзо; и зато крик над гробом славног победиоца Наполеона у години 1812, маршала Кутузова, крик да он помогне тиме што ће указати на правог вођа руске војске.² Други спев је настао из помешаних осећања бола и гнева, кад је све што се звало Европа почело да кроз новине и кроз поезију исказује симпатије за Пољску, и осуде за варварску Русију. Завршни спев је дошао после руске победе, после пада Варшаве, који се, случајем, десио истог датума када и чувена битка код Бородина 1812-е.

Читалац, ваља признати, почне у себи од прилике овако: То су ^{данас} ~~богме, данас~~ две врло мртве ствари: и та пригодна трилогија из 1831-^е године, и тај пољски устанак. Али, предмет историјских студија и јесу мртве ствари. Затим, у политичкој историји народа — да ли да кажемо вај! или хвала Богу! — не важи она француска: *quand on est mort, c'est pour longtemps*. Били су Пољаци у Москви, па су били Руси у Варшави, па су сад Пољаци у Варшави а Руси у Москви, па, ко зна, да ли стихови Тјутчева³ неће једном добити тумачење: да се Пољаци и Руси нађу и заједно у некој панславенској метрополи.

Одмах од почетка стоји у тексту Г. Ледницког: да су ти спевови Пушкина »можда« најпознатији у Пољској: јер су Пољаци »на територији коју је држала Русија, били приморани да их знају; а на осталој територији хтели су да их знају из радозналости и из мржње. Читана је та антипољска поезија, да би у толико више постао одвратан угњетач ориентални.« ~~Облачан~~ почетак и оштре речи. Нарочито за читаоца који има убеђење да морално суђење у међународним односима у најбољем случају води у fine анализе, којима нема синтезе; а кад се сведе синтеза, она је синтеза срца у којој се »мржња и жеђ за правдом« мешају, дакле синтеза која лежи на некој заблуди једне или друге националне стране. У односу двеју нација, оно што је полазна тачка за суд о праву и правди, често је само акт случаја или среће. И

¹ Види С. к. гласник од 16. августа 1933.² Занимљиво је потсетити да је као карактеристика Кутузовљеве тактике важило баш оклевање.³ И наше заједничке слободе
Нићи ће из тог пепела као феникс.

(Занимљиво је потсетити да је Кутузовљева тактика била баш оклевање.)

И наше заједничке слободе —
Нићи ће из тог пепела као феникс —

морал неке патриотске трилогије, и морал који суди морал те трилогије, јесу морали аналогички, у смислу традиција.

Пушкин је кроз своје стихове говорио: да је право и ваљано да сукоб руско-пољски остане ствар интерна, уже питање славенских хегемонија. По пољској тези, право и ваљано би било да тај спор важи као проблем опште морални, и да зато Европа треба да суди. На обе стране има заблуде, јер на обе стране мисао води аналогички морал; морал господара ту, и морал подвлашћеног тамо. Потпуно слободне анализе чињеница и вредности нема, стога, ни на једној од двеју страна.

Г. Ледницки је дакле узео на себе врло тежак задатак. Сем тешкоће која излази из факта међународног односа, има, како се нама чини, још и то: да етички суд уопште не може непосредно доказати квалитет некога држања, а камо ли квалитет човека. Затим, Г. Ледницки није дао претходно једну специјалну анализу својих етичких концепата, па да читалац може судити колико његова теорија оправдава његова убеђења о националној идеологији, и о доследности политичког морала код Пушкина. А тенор целе расправе је остао само у питањима правде и неправде, достојанства и недостојанства, европејства и варварства. Тенор докумената онда — неизбежно је морао такав бити — испао је у главном реваншери. Реванш Француске (која стоји на челу антируске Европе) због пораза Наполеона и Велике армије; реванш Мицкјевића Пушкину, и московским пријатељима; реванш Пушкина на реванш Мицкјевића; реванш руских либерала и окциденталиста Русији, која их тера у емиграцију и Сибир.

Г. Ледницки са ретком исправношћу слаже многобројна своја документа тачно на ону страну теразија куда спадају; са ретком увиђајношћу, за пољску и руску страну, чини разлику између онога што у једном народу значи *живети*, и онога што значи *бити*; дакле се са ретком дисциплином јавља наизменично у улози прокурора и улози браниоца, за и против себе, за и против обе стране. Као прокурор, Г. Ледницки задржава, природно, један тон непроменљив: то да је Пољак, али с тим да тај тон некада води, некада само прати. Као бранилац показује дивљења достојну отвореност и луцидност Европејца. А и као прокурор и као бранилац он је психолог који Русију и Русе зна у корен из живота и рада у Русији, и зато, на пример, према сведоцима у корист Пољске, ставља старије од Пушкина кривце у смислу искључивог антагонизма руског против Пољске. Оно што је амбивалентан документ, мери на обема странама теразија. Кнеза Вјаземског, једног од најкрупнијих руских Европејаца оног доба, меће на страну пољску кад је корио Пушкина, а на страну руску када је, упркос свем либерализму, у одлучним моментима био за своју отаџбину против Пољака. Као прокурор, Г. Ледницки квалификује трилогију као политички програм Пушкинов, дакле је сматра изразом довршене еволуције мисли и осећања песникових. Као бранилац, Г. Ледницки ће говорити о узалудној срџби Пољака против Пушкина, кад су од њега тражили политички алтруизам тамо где он, историјски, није могао постојати.

Анализа Г. Ледницког истиче три теме: узнемирење Пушкина због судбине Русије, (први спев;) врта полемике Пушкинове са Европом, (други спев;) радост после угушеног устанка, (трећи спев.) Необично нервозан страх Пушкина приказује Г. Ледницки као психолошки рефлекс од још нервознијег страха самог Николаја I, чији је безгранични једномисленост и одани пријатељ постао у то време Пушкин, изневеривши тиме у себи, како вели Г. Ледницки, младог Пушкина, некадашњег шампиона слободе и правде. Страх царев, његове претеране речи »или или«, то јест, пропаст Русије ако не буде задављена Пољска — долазиле су, дакако, из страха од интервенције Европе, која је, кроз француски парламент нарочито, одржавала једну из дана у дан крешчендирану ларму. Пољска онога времена, и Г. Ледницки данас, имају заиста велику сатисфакцију и од оне буке у Европи и од страха цара Николаја.

Г. Ледницки

11-52

Отуда ваљда, најбоље је опремљен онај део студије Г. Ледницког где је, прешав на другу своју тему, ређао претње и аргументе Европе. Ту су мишљења филозофа, политичара, великих песника. Низ докумената из новина оног доба, из дипломатске преписке, из преписке виђених приватних људи уопште, и угледних руских писаца либералног менталитета, низ докумената из поезије. Г. Ледницки издашно цитира Бајрона, који Пољску назива авангардом Европе, а немилостивом сатиром удара Русију као угњетача Пољске, као заштитницу апсолутизма у многим државама Европе, као варварски народ; који лично вређа Александра I и велике руске војсковође Суворова и Кутузова.

Пољска и Г. Ледницки, како већ рекосмо, могу бити поносити на потенцијалност и патос толиких сабораца за праведну пољску ствар. Али Г. Ледницки не пропушта да каже, од прилике: да је Европа, и државничка и дипломатска и лирска, заборавила све што је говорила и писала, чим је Варшава пала... Гениална лекција Словацког о папи, напајају и Пољској, остаје класична можда за сав свет: врло је тешко, управо немогуће, да нешто буде једнако важно и разумљиво онима којима гори над главом, и онима којима не гори. Сва литература у говорима Лафајета, стиховима фон Платена и Бајрона, заступала је један морал који је био хипотетичан а не апсолутан императив. Спор руско-пољски свео се на оно што је Пушкин, рекли бисмо ми, говорио не баш само из патриотске грознице, свео се на интерни спор два славенска народа на истоку Европе. С једне стране, буна, с друге репресија: с обе стране дакле динамизам сировог, дакле неморалног живота, ~~а~~ живота, који иде на то да силом има право. Шта може ту туђин?

Сви европски напади против Русије, у књизи Г. Ледницког на неки начин постају оптужни материјал и против Пушкина. Истина, мотиви за Пушкинову трилогију долазили су од оног што је Европа у Русији осуђивала. Али шта је природније, и ако није можда морално, у датом случају, него да се сав витални сенсибилитет једног песника локализује на оној тачци на којој и сенсибилитет једног цара — у време кад је отаџбина у рату. Г. Ледницки, додуше, не заборавља ни сад на своју дужност браниоца. Он вели да је Пушкин чекао, али да званична Русија никако није одговарала на клевете Европе; затим, да је иста та званична Русија одбила Пушкинову молбу да оснује званични лист, ~~и да~~ кроз политичке чланке одговара клеветницима.

Проф. Ледницки, са своја два факулета, сигурно је оно што се француски каже: *compri aux méthodes universitaires*; али понекад ипак није могао да довољно дели метод за верификацију оног што је поетска истина од метода за верификацију оног што је политичка истина. Мисао Пушкинову да је судар руско-пољски ствар интерна, коју нико споља не може решити, Г. Ледницки дочекује с питањем: »Зар не може?« По нашем мишљењу, не ради се ту о »може, или не може«, него о том шта решење решава: ситуацију или проблем. Са моралног гледишта, критичар песме и песника има потпуно право. Али песник Пушкин је ту дубље од Европе осетио: да се у међународним односима крију тајне историјске и друштвене тако особите природе, да их нико спољни не разуме. То је постепено и довело до опште-примљеног модерног начела нон-интервенције туђина. (Пољска слобода је дошла као плод оног дела револуције у којем су Пољаци и Руси могли најзад да буду сагласни.) ~~Тајне~~ Тајне, наравно, већ као тајне, нису ништа морално; али у ратном сукобу је први посао да се склопе сви они стандарди разума и правде који се дижу до морала и науке, дакле до трибуне судија интернационалних. Устанак је плод менталитета једне генерације; генерације у којој народна енергија добија више но иначе, суштаствено своју вредност. Отуд у устанцима специјална одвратност за интервенције. Пољски централни комитет у Паризу тражио је туђу интервенцију; борци пољски у отаџбини волели су да спор сами реше, или да за њ изгину... Пушкин је кроз ону своју мисао о интерном боју за хегемонију, био можда ближи

кривим и филозофским,

осећањима пољских устаника него многи члан Централног пољског комитета. Г. Ледницки и сам пребацује скретницу своје методе код питања: зар не може? Стихове Пушкина:

*Ви сте странци,
И ништа вам не кажу Кремљ и Прага*

пропраћа овим текстом: »та два историјска датума, 1611 и 1794, (то јест, Пољаци у Кремљу, и руски реванш у Праги) чине синтезу читаве хронике чињеница, и смисао те две речи не прелази географске границе њиховог значења.«

Врашка је ствар писати научну расправу о пригодној патриотској поезији! У расправи је мисао главно. У време опасности по отаџбину, мисли су деградиране до практичних функција. Рат не чува ни културу ни животе, како да чува морал! Патриотска песма за време боја, или после победе, није никада чиста поезија; (Г. Ледницки има право кад триологији одриче праву поетску вредност;) то је увек психоза пред једном перспективом; или психоза страха, или психоза гордости. Једно и друго обично у вези са претњом, јер националне идеологије не знају за субординацију ничему на свету; снага која има ма где нешто слабо, болесна је од болести неизлечиве. Пољски херој Кордиан, са робовањем моралу у »подсвести«, моралан је, али је, како сам Словацки каже, херој малодушне генерације. А кад Пушкин у трилогији гордо провоцира Европу: да пошље своје борце у Русију, да има доста места за све њих да легну међу гробове који им, уосталом, нису ни туђи — ту заиста нема морала ни у свести ни у подсвести, али нема ни малодушности.

Уосталом, Г. Ледницки наводи примере за то да је код Пушкина било, ипак, гласа моралне подсвести, или чак и свести, али са дефектом који доноси собом врело осећање патриотизма. У писму кнезу Вјаземском, Пушкин хладно разлаже спор, има чак симпатија за пољске борце, наводи песму »Још Пољска није умрла« — али завршава: »ипак их треба задавити, и спорост наших војсковођа је очајање.«

У оди »Годишњица Бородина« Пушкин је типично великодушан великодушношћу триумфатора. Оно баш што побеђеног кињи и трује. Отрованом, ако му добро хоћеш, пре дај отров него мелем. Које чудо да Г. Ледницки сто година после догађаја рипостира на речи Пушкинове: »Пољаци неће чути посрамљујућу песму руског певача« рипостира речма: »Онај који посрамљује, баш је Пушкин сам.« Сведочанства Г. Ледницког против неискрености Пушкинове многа су и добра. На текст Пушкина: »нећемо вас газити«, долазе, као из пушке, рођени Пушкинови стихови на другом месту:

*А ми смо покољ међ децом учинили
Када смо изгазили
Лепоту застава Кошћушког.*

Са сједињеном критиком критичара књижевног и критичара моралног одбацује Г. Ледницки »териториални програм« у поезији Пушкиновој, то јест стихове о томе докле је ишла, и докле ће се простирати Пољска. Тврди Г. Ледницки да су ти стихови просто парафраза онога што су писали историчари Карамзин и Погодин. По нама, требале би да ~~многа~~ олакшавају случај Пушкинов ~~се~~ две чињенице: да је Пушкинов страх био рефлекс страха Николаја I; и да је његов »териториални програм« парафраза речи Карамзинових, за кога се зна да је оригинално из себе говорио: повеље не вреде ништа, мач вреди. Али Г. Ледницки друкчије, строже, закључује о Пушкинову политичком моралу. Можда баш зато што га врло цени, баца сву одговорност на њега самога за оно што је писао, ако не за оно што је осећао. И вели: Пушкин је провоцирао и Пољаке и Европу на

617

начин који није достојан великог песника; у трилогији, лира Пушкинова није била Аполонска. Трилогија та, вели даље, моћан је израз народног заноса, али је иначе текст бруталан, и без ичега што би било права поезија. У моралном смислу, Пушкин трилогије испада »тамна фигура« ако се сравни са многим либералним великим људима у Русији онога доба. А у политичком смислу: историјску игру су добили они мудри Пољаци који су пристали уз руску револуцију». Г. Ледници вели још: »Русија се није користила пепелом орла пољског«. И тек данас имају право раније наведени стихови Тјутчева. Ако је то био смисао стихова Тјутчева? додајемо ми. Добри патриотски стихови — вај, или хвала Богу — увек су више јасни од стихова Тјутчева, и више налик на трилогију Пушкина. Пушкин је, сравњен са Тјутчевим, личност горостасне националне снаге; а кад је то случај, (Г. Ледници зна добро) онда су патриотски програми, територијални и сви други, ужасно прости, — тешко онда поезији аполонској! Патриотска поезија има физиологију и биологију, а не етику и естетику. »Шта ће, молим вас, душа у Трианону!« — што рекао мудри доктор Вињија.

Отуд онај болесни круг у коме се врте и критичари, и поети, кад је реч о патриотским строфама. Пушкин се, на пример, чудно европским песницима што пишу стихове о оном што је предмет политичких новина — а сам је радио то исто. Г. Ледници жали антипољску поезију Пушкина, а не жали антируску поезију Бајрона и фон Платена. Докле год је народâ и отаџбина, дотле ће поезија замењивати политичке новине! Поезија је аргумент тајних и великих снага! Оно што је жалосно то је не толико поезија која се спушта до политичких чланака, колико то што се аргументи дају организовати! а патриотски аргументи поготово. Зато је, вај, не питање Европе и правде, него питање организације аргумената: где ће се повући линија између моралног и неморалног. Максимални либерал и Европљанин Вјазенски имао је, кад је Русији требало, организацију аргумената такву, да се Пољска ипак не може третирати као равна такмичарка према Русији. И зато Г. Ледници врло добро каже: да не зна да ли, на крају крајева, брутална поезија Пушкина не боли Пољску мање од држања естете и хуманиста Вјаземског.

Пригодна патриотска поезија има нешто од службе војника: не можеш војника за службу отаџбини изводити пред грађански суд. Али зато и подстрек за анализу такве поезије долази помало и с оне стране грађанског суда, помало из политичке климе. Пољска Г. Ледницког прешла је у други *habitat*, она је морфолошки и функционално нова земља; отуда у ревизији Пушкинове трилогије из 1831, има, данас, и нешто од оне великодушности према Пушкину с којим се Пушкин обраћао Пољској после пада Варшаве; има нешто мало од патриотског реванша. Врло разумљиво, дакако.

Додајемо, поновљено: Г. Ледници има на свом врашком послу редак мир и достојанство и прокурора и браниоца; њега, после свих закључака, занима синтеза духа који стоји изнад држава и политичких судбина. На основи докумената, Г. Ледници је извукао линију заједничких моралних тачака између Мицкјевића, Чаадајева, (додуше једног од најжешћих критичара Русије из руског пера, премда и присталице Пушкина) и самога Пушкина. Пушкинова чувена поема »Бронзани јахач«, која је величање Петра Великог, идеала Пушкинова, која је сведочанство руског европејства и величање руске империје — та поема већ отворено признаје да су крвави путеви којима Русија иде, већ је пуна мутних предсказања једног видовитог гениалног песника, зрелијег од некадашњег младог шампиона. Та поема је додуше одговор на одговор Мицкјевићу, дакле је оправдавање и трилогије и једномишљеништва са Николајем I, али је уједно и храбра реч и грандиозна слика великог човека и песника: да под апсолутизмом руским трпи Рус као и Пољак.

На задњим страницама своје расправе Г. Ледницки још једаред види тамну моћ Пушкинове трилогије. Он каже да је трилогија остала лук испод којег је пролазило све што је антипољско: русификатори, армије руске из 1863, (опет пољски устанак), низови писаца полонофоба, какви су, сем мањих, Гогољ и Достојевски,¹ па најзад и хорде Троцког, благословљене од »белог« генерала, које су такође галопирале према Висли.

Рад Г. Ледницког је једно лепо истраживање, и једна лепа конструкција. Шта излази, на крају, за читаоца? Да је трилогија, за Пушкина, била руска трилогија, а за Г. Ледницког је она антипољска. Пушкин је писао из потенцијалности патриотских жеља једног Руса поета у доба пољског устанка против Русије. Расправа Г. Ледницког писана је из потенцијалности једног мудро мирног Пољака научника у доба ослобођене Пољске. За стотину година, између та два писања, доказало се, по веровању Г. Ледницког, и нашем, да има закона изнад националних империјализама... Ипак, ми нећемо пропустити ово своје веровање без скепсе. Ни Пољак ни Рус, него Француз, и Француз који је умро давно пре пољског устанка и упорног француског заноса за пољски устанак — Ла Рошфуко, записао је славне речи: *Il y a des méchantes qualités qui font des grands talents*. Као што има случајева да рђаве, можда баш треба рећи: неваљале особине чине велики талент, исто тако рђаве ствари чине често велике историјске чињенице. Али ово рекосмо да бисмо ^утолико више дигли Пушкина, ако не можемо, а не можемо заиста, Русију оног доба. Шта је та трилогија према делу Пушкина?! Безмало ништа. У самоме »Борису Годунову« има читаво еванђеље!... Г. Ледницки је усталом и усмено и писмено довољно казао: да Пушкина цени и воли како и заслужује Пушкин. И ~~отуда, рад Г. Ледницког представља за нас вредност као расправа о том: да политику међународних односа воде често таленти саздани од рђавих особина.~~

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

ПОВЛАЧЕЊЕ ИЗ ПОЗОРИШТА Г. МИЛАНА ПРЕДИЋА

Позоришни годишњак за 1932—33 годину, објављен сад у августу, последњи је акт доданањег управника Г. Милана Предића. Не потпомогнут у својим старањима да успостави бољу организацију рада и уметничку дисциплину. Г. Предић се повлачи (по други пут и овог пута вероватно дефинитивно) из куће којој је посветио сву своју делатност кроз двадесет и четири године.

У драматургији Милан Предић имао је као претходнике Јована Ђорђевића, Змаја-Јована Јовановића, Милована Глишића, Драгомира Јанковића, Јанка Веселиновића, Ристу Одавића, Милана Грола, Бранислава Нушића, од којих је сваки уносио у посао по неку посебну вредност. Али када би сви заједно давали свој глас, сложили би се

¹ Достојевски, заиста, није трпео Пољаке. У његовим романима су честа места где се Пољаци немилосрдно карикирају. Ми смо, у првом делу овога рада, дали једну опаску о Достојевском и Пољацима у Сибиру, у томе смислу. Ових дана смо у *Дневнику писца* нашли редове, које мислимо да треба овде, правде ради, навести. Достојевски, сећајући се Сибира, пише: »Али шта су и ти јадни Пољаци тада све претрпели! Наше патње су, према њиховима, биле ситница.«